

Frodig, skarp og dyb

Om Holbergs livssyn

Der er noget både opløftende og forstemmende ved at fejre runde fødselsdage. Opløftende, selvfølgelig, fordi man ved en sådan festlig lejlighed kan udtrykke den hengivenhed og taknemmelighed som man føler over for fødselsdagsbarnet. Forstemmende, fordi man let kan forveksle sine følelsers genstand med de udmærkede evner man selv får lejlighed til at lægge for dagen som gavepåhitter eller skåltaler; kort sagt er der for det første en risiko for at det bliver hyldestbringeren og ikke modtageren der kommer i centrum, og for det andet den risiko at der ikke kommer noget nyt frem; det foruroligende og overraskende egner sig efter almindelig mening nemlig ikke til slige festlige lejligheder.

Hverdagen er nu engang bedst. Bedst egnet til at vise sin hengivenhed, for hverdagen trænger mest til den, og bedst egnet til at finde nyt frem, fordi der er mere ro til det.

Alligevel kan det undre, nu da vi er nået til Holbergs ikke-runde fødselsår, at offentligheden så lidet har bemærket disse hverdagens Holberg-elskere som vi kan takke for en dybere indsigt i hans digtning og tænkning.

Det er da ejendommeligt at man — da man i sommer lavede nogle undervisningsudsendelser om Holberg — kun brugte et kvarter til hans livssyn, mens hans politiske meninger fik over dobbelt så lang tid, al den stund disse er meget vage ideologisk set, mens hans livssyn mere eller mindre skjult gennemtrænger de over 20.000 normalsider vi har fra hans hånd.

Det omtalte kvarter udgjordes af en samtale mellem Leif Nedergaard og Andreas Simonsen, som i 1981 udgav en bog »Holbergs livssyn«, der fortjener langt større udbredelse og opmærksomhed end den hidtil har været genstand for.

Simonsen hævder i sit forord til bogen »at Holberg ikke alene som digter, men også som tænker er en af vor åndshistories største skikkelser, og at hans tanker om religion og moral ved deres visdoms *usædvanlige lettilgængelighed* kan blive til hjælp også for de filosofisk uskoledede blandt de mange mennesker, der kæmper med de grundlæggende livsproblemer« (p. 11).

Den udtalelse bringer tankerne hen på hvad Sam Besekow engang sagde om Søren Kierkegaard: han mente slet ikke at Kierkegaard først og fremmest er filosof men alle tiders største digter, og det er vel netop sagen, at disse to hver på sin måde har skrevet levende sprog, skabt mennesker der levede og — når de skrev om sig selv — overgav sig til os som levende mennesker med vibrerende tanker.

Det særlige og nybrydende ved Simonsens bog er hans påvisning af Holberg som et religiøst menneske. Hertil har han udvalgt Holberg-tekster fra Levnedsbrevene, Moralske Tanker og Epistlerne, samtidig med at han flittigt har suppleret med citater fra andre steder i sit fyldige noteapparat.

Vi plejer unægtelig ikke at få Holberg præsenteret på denne måde. Der er altså tale om en nytænkning og — til dels — -opdagelse, der i høj grad fortjener opmærksomhed samtidig med en nøje overvejelse af begrebet religiøsitet.

Folk som selv har et overfladisk forhold til religiøsitet og religiøs tænkning ser ofte netop overfladisk på fænomenet og antager påfaldende from adfærd for at være fromheden selv, og på den måde kan man ikke tillægge Holberg nogen videre guds frygt. Det er da også karakteristisk for vore dage i vort samfund at man altså kun i et enkelt tilfælde har set den anden, dybere fromhed hos ham. Fromme lader, ritualer og livsfornægtende verdensforagt var genstand for Holbergs spot, og det kunne aldrig falde ham ind at afvise hvad hans »fornuft« sagde ham var sandt. Men netop i sin skarpe spot over den fromme overflade viser hans frodige pen os hans langt mere ægte og dybtgående fromhed: »Af alle Dyder er Guds frygt den største: thi, som Solen, naar den er udi sin rette Glands, fordunkler alle Planeter og Stjerner, saa betager ogsaa den ægte Guds frygt alle andre Dyder deres Skin. Jeg siger en ægte Guds frygt, det er saadan en som

svarer til sit Navn, ikke saadan en, som bestaar udi enten Indbildning eller udi Almuens Meeninger, hvilken gemeenlig confunderes med den sande Guds frygt, skjønt den ingen Rapport haver dermed. Der er udi mine Tanker ingen Dyd, hvorved hænge større Vildfarelser, saa at det derfor er fornødent ved en sund og nøje Forklaring at legge slige Vildfarelser for Lyset, og at give en ret Definition over Guds frygt« (p. 31).

Holberg tillader sig at bruge sin forstand ogsaa til religiøse overvejelser, selv om han er opmærksom på at det kan medføre at han kan tage fejl, og han forsvarer sin søgen i tillid til »at GUD dømmes mildere om Vildfarelser, som flyde af en bekymmerlig Eftersøgning, end visse magelige, feede og veltrivende Conformister, hvilke med Frækhed fordømme alle dem, som ikke blindt følge deres Meeninger, hvilke de selv aldrig i Grund have ransaget ...« (p. 38).

Ikke desto mindre forstår Holberg meget vel at mennesket, men altså vel at mærke mennesket i betydningen ikke-Gud, har brug for nogle ydre former i sin gudsyndelse: »Det gjør vel intet til Sagen, enten man dyrker GUD i sorte eller affarvede Klæder, enten man med bedekkede eller blotte Hoveder, med Cachetter eller brede Hatte, hører GUDs Ord forklæres, men Erfarenhed viser, at hvis det, som holdes for anstændigt udi Selskaber, som man haver nogen Ærbødighed for, ikke i Agt tages ogsaa udi hellige Forsamlinger, slappes med Tiden den Andagt, som sømmelige Ceremonier opvække og vedligeholde. Man mærker, at alle Nationer herudi have fundet en Fornødenhed, og at fast ingen Religion uden visse udvortes Ceremonier haver været stiftet ...« (p. 49).

Enhver religion har både en horisontal og en vertikal linje i sin struktur, en samfundsopbyggende og -vedligeholdende opgave der hele tiden viser hen til fællesskabets helighed, og en forvisning til den enkelte om hans forbindelse med himlen, lyset, ja, selve de højere magter. Den der er grebet af betagelse af en sådan ordning er religiøst begavet, for religiøsitet er en begavelse akkurat ligesom musikalitet. Det kan jo give anfægtelser nok i sig selv, men dem vil jeg lade ligge her. Vi må i hvert fald være opmærk-

somme på at mange folk der i dag siger at de ikke tror på noget, gør det lige så meget af mode som mange folk af mode lod fromme på Christian VI's tid. De folk der søger ly i moden skærmer deres øjne for den skærende sandhed, at man hverken bestemmer sin tro eller sin ateisme selv, og at det drejer sig om noget der hører til i det menneskelige sinds dybder, som ikke er tilgængelige for hverken udforskning eller analyse men kun for digteriske, maleriske eller musikalske afbildninger. Religiøsitet i den forstand havde sit tag i Holberg. Simonsen viser hvorledes Holberg havde været alvorligt anfægtet af den moderne bibelkritiks fader, Richard Simon, m. h. t. bibelens autoritet, da han i 1715 studerede ham i Paris, samtidig med at han var ude for påtrængende omvendelsesforsøg fra katolsk side. Han stod dog sine anfægtelser igennem, hvilket han anså for en stor lykke: »jeg indrømmer dog oprigtigt, at min læsning af forbudte bøger for nogle år siden fremkaldte ikke så få nagende tvivlstanker hos mig angående åbenbaringens gudommelighed (...) en labyrint, som jeg dog efter en år-rækkes vildfarelser lykkeligt slap ud af« (p. 199).

Hvad der fører til Holbergs spot og revselse er jo netop at den horisontale linje af religiøsitet tager så meget overhånd, ja så at sige breder sig og dækker hele udsynet, så at den vertikale linje bliver ganske væk bag truende magtskyer. I denne tænkning er han så radikal at man godt kunne have ladet ham udforme den seneste redaktion af menneskerettighedserklæringen: »Jeg haver ved adskillige Lejligheder tilkiendegivet mine Tanker om dem, som hade og forfølge deres Næste for differente Meeninger udi Troen. Jeg haver viset, at derved overtrædes Humanitet og den Christelige Lærdoms Hovedprincipium« (p. 55). »Det var at ønske, at Mennesker vilde dømmes lidt mere kiærligen om hinanden, og eftertænke, at Vildfarelser, som ikke ere frivillige, og derhos ikke geleydede af onde Gierninger, ey kand fordømme.« (p. 53f). Holberg er endda opmærksom på at folk i helt fremmede kulturer ogsaa er vores næste, og viser hermed at næstekærlighed og pluralisme i betragtning af den menneskelige svaghed nødvendigvis må være to sider af samme sag: »Blandt (hottentotternes) Ægteskabsceremo-

nier er denne: Naar alting er færdig til Brude-Vielsen, gjøre de nærværende en Kreds, som omringer Brudgommen, hvilken staar midt derudi. Derpaa kommer Præsten hvilken pisser paa ham, og imodtager Brudgommen dette med stor Andagt og Ærbødighed. Naar saadant er skeed, forretter hand det samme med Bruden, og derpaa lyser Velsignelse over dem begge. Man skulde vel af saadanne Vedtægter dømmе, at Hotentotter maa være saa dumme som umælende Creature. Men man har dog merket, at de have god naturlig Forstand og de iagttage mange af de store Naturens Bud bedre end de polerede Europæer; hvorudover man intet andet lærer deraf, end at hvad under Navn af Religion eengang først er antaget, bliver ofte anseet som en hellig Pligt« (p. 41).

Holberg kaster sig altså ud i læsning af skrifter der kan give ham alvorlige anfægtelser, og mener at det er en menneskelig pligt: »... jeg haver selv viset, at det er enhver Christens Pligt at efterforske alting indtil Grund-Lærdomme, og holdet for, at Vildfarelse efter nøje Examen er meer at undskylde, end Orthodoxie uden forudgaaende Efterforskning« (p. 46).

»Hvad min Lærdom angaaer, da henger jeg stift ved 3 Principiis, som er 1.) Intet at troe, som strider imod de almindelige Sandser. 2.) Intet at antage, som svækker Grundvolden af den Lærdom, som jeg profiterer (dvs. underviser i). 3.) At forkaste alt det, som strider imod GUDs Attributa ... (dvs. væsentlige egenskaber)« (p. 45).

Det sagen om Holbergs religiøsitet ved en nøjere undersøgelse viser, er at han nægter at stole på menneskelige autoriteter desangående fordi han mener at sådanne er selvbestaltede. Derfor er hans sind også åbent for at livet er større end den levende, at livet selv ikke er til at forstå, men må leves, må stå igennem, og i så henseende bøjer han sig i ægte fromhed: »Jeg haver ved adskillige Leyligheder viset, at vi bør forkaste all Lærdom, som strider imod GUDs hellige Egenskaber, og som giver Troens Fiender ligesom Sverdet udi Haanden til at anfegte Religionen.

Jeg haver derimod ogsaa paa den anden Side viset, at det er en Formastelse at ville kige ind udi alle Hemmeligheder,

og gjøre os til GUDs Assessores og Colleger; thi der ere visse Ting, som overgaae all menneskelig Forstand, og, naar saadanne møde, som ere over Fornuftens Sphæra, udfodres af os en blind Troes Lydighed ...« (p. 43).

Han skriver ogsaa: »Lader os derfor ikke pukke formeget med et Beviis, som intet Beviis er: Lader os heller beflitte os paa, at vort Levnet maa svare til vor Lærdom« (p. 60).

Om Holberg således var ægte religiøs må bero på 1) hvorvidt han også med hensyn til andre emner udskiller sig fra sin samtids rationalisme, som han jo i mange forhold deler, og 2) hvorvidt han i sit øvrige arbejde i større almindelighed gør den samme forskel på ægte menneskelige værdier og deres blotte skin.

Ad 1): Simonsen skriver: »(Som almen regel for studiet af personligheder, der vitterlig har fået afgørende betydning som nybrydere, gælder det jo, at når man hos dem forefinder tidsbestemte elementer i uafklaret sammenstilling med fremhævet højoriginal erkendelse, så må det være denne, man fortrinsvis fæster sig ved)«. Og han mener at »der er grund til at lægge væsentlig større vægt på det punkt, hvor han *afviger* fra de allerfleste tænkere i sin samtid: at han *alligevel* i mangfoldige sammenhænge med klarhed og lidenskab udtrykker en *principiel overbevisning om den rationelle erkendelses absolutte begrænsethed*« (p. 122). Dette træk turde være påvist ovenfor.

Ad 2): At Holberg i hele sit værk generelt går i rette med alt falsk skin synes der at være almindelig enighed om, men for nu ikke at gøre mig skyldig i at hvile i den almindelige mening vil jeg nævne et par eksempler: »Niels Klim« er, for såvidt der ikke er tale om den positive utopi, Potu, én eneste persiflage over menneskelig uægthed. Tænk blot på det sted hvor gedebukkene er professores fordi de har horn, så de rigtig kan slås, og skæg som imponerer — og altså ikke på grund af deres indsigt — eller der hvor man skal mene at den hellige tavle ser anderledes ud end den gør. Ja, man kan endda nævne Klims egen dårlighed. I TV-udgavens sidste del var det for øvrigt ganske pudsigt at se hvordan kunstnerne i stedet for at afsløre Klim og hans magt- og pragtssyge selv var blevet grebet af det som den

gamle mester ironiserer over, så at det væsentlige blev skjult i den voldsomt oppustede emballage.

I Epistel 233 skriver Holberg: »Min Herre skriver, at han forundrer sig høyligen over, at en saadan spirituel og vel belæsed Mand kunde forfalde til den Daarlighed, som N.N. nyeligen haver begaaet. Jeg derimod haver aldeles ikke forundret mig der over, saasom jeg af erfaringer haver mærket, at der er stor Forskiel imellem Geist og Skiønsomhed, imellem Lærdom og Klogskab, og at Verden er saa fuld af spirituelle og lærde Narre, at man deraf kunde oprette det femte Monarchie« (p. 92). Jo, Holberg hænger godt nok sammen.

Til sidst skal lige nævnes et udfald som Simonsen gør mod Ejnar Thomsen, der i Københavns Universitets festskrift i anledning af Holbergs 200-års dødsdag i 1954 om ham skrev, at hans selvskildring ikke fortjener tiltro. Simonsen er — og efter min mening med rette — harmfuld over en sådan påstand og skriver: »her foreligger faktisk ikke en filologisk skildring af ham, men et skandskrift mod ham ...« (p. 197).

Man kan naturligvis aldrig nå til SANDHEDEN om et menneske, heller ikke om en person hvis hele livsforløb ligger foran én. Om Holberg kan man kun nå til en kohærent sandhed, som hviler på det sproglige udtryk: Holberg var et fromt menneske, hvis et stort antal sætninger (hvor stort det skal være er naturligvis en subjektiv vurdering) angiver at han var det; vi kan jo kun nå Holberg ad sproglig vej, både når det drejer sig om hans selvforståelse og om de vidnesbyrd om ham som vi har fra andre.

Ud fra disse faktorer og ud fra den definition der er søgt indkredset var Holberg et menneske vi nok kan fæste lid til, ligesom han var et fromt menneske i al stilfærdighed. Og det er Simonsens fortjeneste at have påvist det. Hans kærlighed til Holberg viser at kærlighed gør seende.

Det må da være at ønske, at hans bog får mange læsere der vil blive berørt af hans frodige beundring, skarpe opmærksomhed og dybe hengivenhed.

Marianne Olsen.